

Rohkem tähelepanu kultuuri- mälestusmärkidele

Viimasel ajal on eriti teravalt päevakorda tõusnud kultuurimälestusmärkide hoidmise ja kaitse organiseerimine.

Seni suhtutakse elanikkonna hulgas võrdlemisi loult kultuurimälestusmärkide hoidmisse ja tihti esineb juhtumeid, et juhuslikul esemete leidmisel ei teatata neist kohe teadusliku uurimise asutustesse.

Tahaksin kõigepealt selgitada, mida nimetatakse üldse kultuurimälestusmärkideks.

Kultuurimälestusmärgid jagunevad: 1) arhitektuurimälestusmärgid, 2) kunstimälestusmärgid, 3) arheoloogilised mälestusmärgid, 4) ajaloolised mälestusmärgid ja 5) maaehituse mälestusmärgid.

Arhitektuurimälestusmärkide hulka kuuluvad mitmesugused tsiviil- ja usukultushooned, kantsid, kindlused, lossid, mõisad, varemed ja vanade arhitektuuriliselt oluliste ehituste jäänused.

Kunstimälestusmärgid on esmajärjekorras maalid ja skulptuurid, graafika ja dekoratiivkunsti esemed, skulptuurilised mälestusmärgid jne.

Arheoloogilised mälestusmärgid on muinasasulad, vaiehitused, linnused, kääpad, kalmed, pelgupaigad, usukultusega seotud ohvripuud, hiied, ohvrikivid ja -allikad, kivisse raiutud joonised ja pealkirjad, samuti üksikud juhuslikult leitud muinsusesemed.

Ajaloolised mälestusmärgid on ehitused ja kohad, mis on seotud NSV Liidu ja Eesti NSV rahvaste elu tähtsamate sündmustega, revolutsioonilise liikumisega, kodusõja, Suure Isamaasõjaga. Peale nende kuuluvad siia ka mitmesugused memoriaalse tähtsusega mälestusmärgid. Need on kuulsate kunsti-, teaduse- ja tehnikategelaste elu ja tegevusega seotud kohad ja hooned.

Maaehituse mälestusmärgid on mitmesugused vanad talutared, kõrvalhooned, veskid jne.

Peale kultuurimälestusmärkide on veel palju niisuguseid looduslikke objekte, mis vajavad looduskaitset.

Rajooni TSN täitevkomiteel ja kultuuriosakonnal tuleks tõsiselt mõelda, kuidas kõigi eespoolnimetatud mälestusmärkide kaitset paremini korraldada.

Arheoloogiliste mälestusmärkide kohta on kõikidele kultuuriosakondadele saadetud nimekirjad. Rakvere, Väike-Maarja ja osaliselt ka Kiviõli rajoonis on Rakvere Rajoonidevahelise Koduloomuuseumi kaasabil läbi viidud muististe kontroll kohapeal. Tapa rajoonis teostati kontroll kultuuriministeeriumi abiga. Jõhvi ja Loksas rajoonis on aga määratud ainult usaldusmehed.

Nagu on selgunud, ei ole kultuuriosakondade poolt määratud usaldusmehed igal pool teadlikud oma ülesannetest ja õigustest. Seni on usaldusmeestena kasutatud peamiselt kultuurialal töötajaid. Kahjuks on see kaader aga üldiselt võrdlemisi liikuv ja sellepärast mälestusmärkide kaitse teataval määral kannatab.

1956. a. suvel teostas Rakvere Rajoonidevaheline Koduloomuuseum väljakaevamisi kahel kivikalmel Rakvere rajoonis — Põlulas ja Roelas.

Arheoloogiliste kaevamistööde läbiviimiseks antakse load, nn. «lahtised lehed», NSV Liidu Teaduste Akadeemia poolt NSV Liidu riiklikesse nimestikkudesse sissekantud mälestusmärkide jaoks ja Eesti NSV Teaduste Akadeemia poolt vabariikliku tähtsusega mälestusmärkide jaoks.

Mälestusmärkide usaldusmehed on kohustatud teostama järelevalvet selle üle, et arheoloogilised väljakaevamised teostatakse ainult isikute poolt, kellel on vastav luba, ja katkestama viivitamatult omavalitselised väljakaevamised ja muud tööd, mis võivad põhjustada arheoloogiliste mälestusmärkide purustamise.

Eespoolnimetatud mälestusmärkide usaldusmehed, Kuivajõe ja Tamiku rahvamaja juhatajad, ei tundnud kordagi huvi selle vastu, kes kaevamistöid korraldab ja kas selleks on vastavad load olemas.

Juba need üksikud faktid näitavad, et usaldusmehed täidavad oma ülesandeid nõrgalt.

Tapa rajoonis veeti puuduliku järelevalve tõttu kruusaks ajalooliselt hindamatu väärtusega Neeruti linnus.

On tulnud ette teadlikke muististe lõhkumisi koolilõpilaste poolt õpetaja juuresolekul, selleks et saada koolile mõni kolp (Roela 7-kl. Kool). Niisugused faktid on muidugi lubamatud.

On tarvilik, et esmajärjekorras just õpetajad koolides propageeriksid mitmesuguste kultuurimälestusmärkide kaitset ja selgitaksid õpilastele ja nende vanematele niisuguste muististe ajaloolist ja teaduslikku väärtust. Hästi on see töö organiseeritud Jõhvi rajooni Mäetaguse 7-kl. Koolis õpetaja Martini juhtimisel, kelle kaasabil on läinud korda palju muinsusesemede elanikkonna käest muuseumi toimetada.

Arhitektuuriliste ja kunstimälestusmärkide eest kannavad vastutust muidugi nende valdajad.

Mitmesugused maaehituse mälestusmärgid on seni olnud vaestapsee osas. Nende väljavahetuse ja hooldamisele on pööratud vähe tähelepanu. Nüüd on kavas Piritale asutada vabaõhu-muuseum. Selleks kogutakse praegu üle kogu vabariigi tüüpilisi hooned, nagu rehielumaja, veskid, suitsutared, aidad, laudad, kõrtsid jne. Väljavahetatud hooned kavatsetakse esimesel võimalusel ära vedada.

Sel alal on veel palju tööd tegemata ja laialdasel aktiivil elanikkonna hulgast on võimalus siin abistada teaduslikke uurimisasutusi. Seoses uute elamute ehitamisega kolhoosides lõhutakse praegu väga paljusid vanu hooned küttepuudeks. Enne kui mingisugust vana hoonet

lammutada, tuleks alati nõu pidada, kas ei ole sel hoonel ajaloolist väärtust. Niisugusel juhul oleks parem konsulteerida Rakvere Rajoonidevahelise Koduloomuuseumiga või Eesti NSV Teaduste Akadeemiaga.

Veel kord tahaksin puudutada ka mälestusmärkide tähistamist. Nagu näitavad kogemused, on tahvli- ja märkide asetamine mälestusmärkide juurde suure tähtsusega, sest see aitab kaasa kultuurimälestusmärkide tutvustamisele ja hoidmisele. Veel praegu säilitab ja hoiab kohalik elanikkond hoolega vana tamme Liigvalla koolimaja pargis Väike-Maarja rajoonis, kus asub juures kodanliku valitsuse päevil püstitatud looduskaitse märk. Niisuguseid juhtumeid esineb ka mujal.

Paljud turistid mõõduvad üksikotselt ja teadmatult väga huvitavatest kultuurimälestusmärkidest, sest seal ei ole juures teetähiseid ega märke. Niisugused on Tallinna—Narva maantee ääres Pada ja Purtse linnused, Põhjasõjaaegsed kantsid Jõhvi rajoonis Pühajõe ääres ja Suure Isamaasõja aegsed mälestusmärgid Vaivara Sinimägede juures. Rakvere—V.-Maarja tee kaldal asub muistise Põhja-Eesti suurim küla Tõrma hiemägi ja ohvrikivi.

Arhitektuurimälestusmärkidest on huvitavad just vanad gooti ja varagooti stiilis kirikud Haljalas ja Kadriinas, mis on ehitatud juba 14. saj. Üks vanemaid kirikuid Eestis on Lüganuse kirik, mis on ehitatud 13. sajandi keskel. Samuti on tähelepanuväärsed Simuna, Jõhvi ja Viru-Nigula kirikud. Arhitektuurimälestusmärkidest võiks nimetada veel Muuga mõisat Väike-Maarja rajoonis (end. kunstnik Neffi kodu) ja Kolga mõisat Loksas rajoonis.

Väga huvitavad on meie ajaarvamise I aastatuhande esimeselt poolelt päritolevad kivikangrute rühmad Loksas rajoonis Kahala järve ümbruses.

Kõiki neid mälestusmärke nime-
tada, mida kindlasti tuleks elanikkonnale tutvustada, läheks väga pikale, kuid kindel on, et kui kõik need kultuurimälestusmärgid oleksid tähistatud vastavate märkide ja teetähistega, siis teaksid kõik inimesed oma koduümbruse minevikust palju rohkem.

Kuigi suurem osa meie maad on põhjalikult kõikide kultuurimälestusmärkide suhtes läbi otsitud, leidub kindlasti veel niisuguseid kohti, mis ei ole kaitse alla võetud. Kohalikud elanikud, kes teavad midagi niisugustest paikadest või hoonetest, peaksid kindlasti teatama sellest kohalikule muuseumile või Eesti NSV Teaduste Akadeemiale.

Seltsimehed! Hoidke ja kaitske kultuurimälestusmärke, nad jutustavad meile mineviku kunstist ja kultuurist.

L. PAJOS,
Rakvere Rajoonidevahelise Koduloomuuseumi van. teaduslik töötaja